

זכותן של נשים צדקניות

תענית בכורות – מי ומי?

נהגו ישראל שהבכורות מתענים בערבי פסחים^א או פוטרים עצמם מן התענית על ידי השתתפות בסעודת מצווה^ב. אמנם עיון בפוסקים יחשוף כמה ספקות בחיוב התענית, שכן "בכור" – הן במובן המשפחתי והן במובן ההיסטורי – הוא תואר הנושא כמה משמעויות.

כתב רבנו בעל הטורים:

גרסינן במסכת סופרים: "הבכורות מתעניין בערב פסח", והטעם: זכר לנס שניצולו ממכת בכורות. וכתב אבי העזרי שגם בכור לאב יש לו להתענות, כמו שהייתה המכה גם בהם, ומיהו גדול הבית אין צריך להתענות, אף על פי שהייתה בהם המכה – לא מחמירין כולי האי^ג.

המשפט הראשון מבהיר לנו את הרקע ההכרחי להבנת מנהג תענית בכורות: "זכר לנס שניצולו ממכת בכורות". מתוך כך יובן גם הדיון בחיובו של בכור מאב, שאיננו בכור על פי הגדרתו ההלכתית לעניין מצוות פדיון בכורות, ובכל זאת הוא מתענה משום שאף הוא היה באותו הנס. הוא הדין לשאלת "גדול הבית", משמע: הבן הגדול שבבית, אף אם אינו בכור לא מאם ולא מאב (כגון במקרה שמת הבן הבכור). מדברי הטור משתמע שאף הוא נכלל בנס, ולמרות זאת אין מחמירים עליו להתענות.

לכאורה, עצם הדיון תמוה. האם אין אנו יודעים מיהו בכור?

אמנם האמת היא שאין אנו יודעים. מניין נלמד? בדיני הנחלות אנו מוצאים בכור לאביו, ובדיני פדיון בכורות אנו מוצאים בכור לאמו. ואם תאמר: ניחא בשניים אלו, אך הגדרה זו של גדול הבית – מניין? שאלה זו אכן במקומה. כדי להבין מדוע חידשו חז"ל הגדרה זו, נקרא את הפסוק המספר אודות מכת בכורות:

^א עיין שו"ע או"ח תע: א.

^ב עיין בהגדה של פסח עולת-ראיה ח"ב, עמ' רמג, באזהרות הרב בענייני פסח, שם כתוב בסעיף כ שהרב החמיר בתענית בכור וכתב: "הבכור שהוא בריא ויודע שלא יימנע מקיום מצוות הלילה יתענה, ולא יסמוך על הסיום".

^ג טור או"ח, סימן תע.

ויהי בחצי הלילה וה' הָפָה כל בכור בארץ מצרים... ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי צעקה גדלה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת.^ד

האומנם? "אין בית אשר אין שם מת" – משמע: לא היה במצרים אפילו בית אחד שלא היה בו בכור? ומה אם נולדה בת ראשונה? ומה אם מת הבכור?
על השאלה האחרונה מביא רש"י בשם חז"ל שני פירושים:

יש שם בכור – מת. אין שם בכור – גדול שבבית קרוי בכור, שנאמר: "אף אני בכור אתנהו".^ה דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנויים, והיו להם בכורות הרבה, פעמים הם חמישה לאישה אחת, כל אחד בכור לאביו.

כדי לבאר כיצד הגיעה מכת בכורות לממדים כה נרחבים – עד ש"אין בית אשר אין שם מת" – עלינו לברור לעצמנו אחת משתי דרכים: או שנרחיב מאוד את מושג הבכורה ונכלול בו גם את הגדול בשנים, או שנרבה בכורות אחדים בכל בית – ונתלה את הקולר בתרבות הזנות המצרית הידועה לשמצה גם בכתובים אחרים.^ו

ומה באשר לבכורות נקבות?

כתב מרן הבית יוסף:

וכתבו בתשובה אשכנזית^ז דנקבה שהיא בכורה כתבו בספר אגודה^ח דצריכה להתענות, וראיה מבתיה בת פרעה.

ויסוד הדברים במדרש:

הנקבות הבכורות אף הן מתות, חוץ מבתיה בת פרעה שנמצא לה פרקליט טוב, זה משה, שנאמר: "ותרא אתו כי טוב הוא"^ט. לפיכך אמר שלמה: "טעמה כי טוב סחרה"^י – "ותקם בעוד לילה"^{יא}, באיזה לילה? – "ויהי בחצי הלילה"^{יב}.

^ד שמות יב כט-ל.

^ה תהלים פט כח.

^ו "כי אמרתי רק אין יראת אלקים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי" (בראשית כ יא), "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו" (ויקרא יח ג), "אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם" (יחזקאל כג כ).

^ז שו"ת מהרי"ל, סימן יד.

^ח אגודה י: צא.

^ט שמות ב: ב.

^י משלי לא יח.

^{יא} שם לא טו.

^{יב} שמות רבה יח: ג.

אם כן, מהמחשבה הראשונית המפרשת בכור בצורה מצמצמת – או מאב (נחלות) או מאם (פדיון בכורות) – הגענו בעקבות הקושי הפרשני להגדרה מרחיבה הכוללת כמה סוגי בכורה: בכור זכר מאב, בכור זכר מאם, בכורה נקבה מאב ומאם וכן גדול הבית.

מי מכל אלו אכן מתענה, הלכה למעשה?

פסק מרן בשולחן-ערוך:

הבכורות מתענין בערב פסח, בין בכור מאב בין בכור מאם. ויש מי שאומר שאפילו נקבה בכורה מתענה.²¹

על פי כללי הפסיקה הידועים, כשכותב השו"ע דעה בלשון "יש מי שאומר" – משמע שהתכוון לפסוק כמוהו²², אלא שלא מצא אסמכתות לדבריו בדברי ראשונים נוספים.

אם כן, בסיכומו של דיון פסק השו"ע שבכור מאם, בכור מאב ובכורה נקבה – חייבים להתענות²³; ואילו גדול הבית – פטור. נשאלת השאלה²⁴: במה חלוק דינם של השניים מזה של האחד? בשלושת המקרים מדובר בסוג מסופק של "בכור", שמצינו בדברי חז"ל שגם בו נעשה הנס, ומה ראה השו"ע לחייב באלו ולפטור בזה?

ויהי בחצי הלילה

נשוב אל המקורות: גדול הבית היה אפשרות אחת, שנועדה לסייע לנו להבין מדוע הגיעה מכת בכורות אל כל אחד מבתי מצרים. מול אפשרות זו עמדה אפשרות אחרת: "דבר אחר מצריות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנויים, והיו להם בכורות הרבה, פעמים הם חמישה לאישה אחת, כל אחד בכור לאביו". אם נשווה בין השתיים במישור הפרשני, אפשר שנגיע לידי מסקנה שהראשונה דחוקה וקשה יותר מן האחרונה. סוף סוף, גדול הבית אינו באמת בכור. אמנם עוד יותר מן היתרון הפרשני, ייתכן שהשולחן ערוך סבור שהאפשרות השנייה קולעת יותר לעומק מהותה של מכת בכורות – וממילא של תענית בכורות.

²¹ שו"ע או"ח תע: א. הרמ"א אמנם נחלק על השו"ע בעניינה של בכורה נקבה, וכתב: "ואין המנהג כן", אך המעיין בדרכי משה ימצא שהשווה דינן לדינו של גדול הבית, שלשניהם יש שורש בדברי חז"ל – אלא שלא נהגו (משום ש"לא מחמירין כולי האי", כלשון הטור).

²² וכן פסק הב"ח (שם) שנכון לנהוג כן, שגם הנשים יתענו.

²³ אמנם להלכה למעשה כתב המ"ב (תע: ב) דבאדם שהתענית קשה לו ואחר התענית אין יכול לאכול רק דברים קלים וקרוב הדבר שעל ידי זה לא יוכל לקיים אכילת מצב ומרור ושתיית ד' כוסות כתיקונם, מוטב שלא להתענות כדי שיקיים מצוות הלילה כתיקונם, ועל כן נראה לומר שכיוון שירדה חולשה לעולם כיום לכך הנשים, אף לדעת השו"ע, מקלות שלא לצום כמו גבר חלוש, וכפסק הרמ"א שאין נשים נוהגות לצום.

²⁴ ראה שולחן גבוה תע: א.

כדי להבין במה דברים אמורים, ננסה להחיות את זכר אותו הלילה בקרבנו. מאתיים ועשר שנים היו ישראל משועבדים במצרים. חז"ל, בסוד שיחם, אמרו שהיו משוקעים במ"ט שערי סומאד¹⁷ – כפסע בלבד בינם ובין עומק רע שאין ממנו עלייה. עין חיצונית שניסתה להבחין באיזו סגולה פנימית המתנוצצת בתוכם – העלתה חרס. אפילו מלאכי השרת, שראייתם פנימית הרבה יותר מזו של עיני בשר, אמרו לפני ריבונו של עולם: "הללו עובדי עבודה־זרה והללו עובדי עבודה־זרה!"¹⁸ מה ראית לנגוף את המצרים ולגאול את ישראל?

בתוך המציאות המורכבת והסבוכה הזו, בישר הקב"ה לישראל בפי משה על בואו של ליל הכרעה. דווקא בלילה, בחושך, כשעין אדם אינה מבחינה בין המראות השונים הסובבים אותו, מראה הקב"ה את עומק היכולת האלוהית להיכנס כחוט השערה¹⁹ ולחצות, לחלק באזמל שאין במציאות חד כמותו, בין עובדי עבודה־זרה אלו לאלו. בין מי ששורשו טמא, למי שרק העניות מנוולתו והשיעבוד קוצץ את כנפי רוחו. לראשונים הביא ניגוף ומוות, לאחרונים – רפואה, גאולה וחיי עולם. "ויהי בחצי הלילה".

ומה ראה הקב"ה בעומק עומקים של נפשות ישראל? איזו סגולה עצמית עמדה להם גם בעומק הטומאה, וזיכתה אותם בפסיחת המשחית על בתיהם?

אמר רבי פינחס בשם רבי חייא בר אבא: "גן נעול"²⁰ – על שם שגדרו ישראל במצרים עצמן מן הערווה נגאלו ממצרים מתוך כך... רב הונא אמר בשם בר קפרא: בשביל ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים – שלא שינו את שמם ואת לשונם ולא אמרו לשון הרע ולא נמצא ביניהן אחד פרוץ בערווה... תדע לך שהיה כן, אחת הייתה ופרסמה הכתוב, שנאמר: "ושם אמו שלמית בת דברי למטה דן"²¹.

מכלל הן אתה שומע לאו. זכותם הגדולה של בני ישראל להיות נלקחים "גוי מקרב גוי"²² להיות לו יתברך לעם סגולה, הייתה במה שהיו גדורים מן הערווה; וחובתם הגדולה של המצרים הייתה במה שהיו פרוצים בה²³.

¹⁷ פרקי דר"א פרק מח; ויקרא רבה לב: ה; ביאור הגר"א למגילת אסתר ע"ד הרמז ג ט.

¹⁸ ראה שמות רבה כא: ז. שוחר טוב, טו.

¹⁹ סוכה נב, א.

²⁰ שיר השירים ד יב.

²¹ ויקרא כד יא.

²² ויקרא רבה לב: ה. ועיין רש"י לשמות ב יא שכותב שאף מעשה זה באונס אירע, ע"ש.

²³ דברים ד לד.

²⁴ כדברי הספרי (קלב: ח) על הפסוק "כמעשה ארץ מצרים לא תעשו" (ויקרא יח ג) – "ומה היו עושים?... והאישה נישאת לשניים". עיין רמב"ם הלכות איסורי ביאה כא: ח.

כך, נמצאו דברי רש"י האחרונים כפתור ופרח: מכת בכורות לא הייתה פורענות שרירותית, שנועדה רק לגרום למצרים סבל שלא יוכלו לשאת ובכך לקדם את גאולת ישראל. זו הייתה פורענות שהפילה אותם אל הבור המוסרי העמוק שחפרו הם לעצמם, ומתוך כך חשפה את ההבדל המהותי העצום שבינם ובין בני ישראל. בחצי לילה בא המשחית לנגוף, כשהוא עובר מבית לבית ומכה בכל גילויי הפריצות והטומאה, בכל תולדות החטא שנעשה במסתרים, והלא החוטאים ידעו בדיוק במה דברים אמורים. לפתע התגלה שאכן, בכל בית היה לא בכור אחד אלא כמה, וכדי ביזיון וקצף. אולי מתוך כך תובן עוד יותר הבהילות המצרית הפתאומית לשלח את ישראל: "כי אמרו קִלְנוּ מתים"^{כה} – הרי אנו יודעים עד היכן טומאתנו מגעת.

קדושת המשפחה בישראל

אם כן, תענית בכורות מציינת את זכותם של ישראל בכך שהיו גדורים בעריות גם בתוככי טומאת מצרים. גדר ערווה זה, כפי שניתן ללמוד ממקורות שונים, לא התבטא רק בפרישות מן התאוה אלא גם במובן הרחב ביותר של שמירה על קדושת התא המשפחתי.

כך ניתן להבין את המכנה המשותף של איסורי העריות הנזכרים בפרשת אחרי מות: הבא על אמו, הבא על אחותו, משכב זכור, ועוד. כל אלו אינם רק ביטויים רבים לתאוה אחת, אלא אפשרויות שונות של התקשרויות שאינן מבססות את התא המשפחתי אלא פוגעות בו. איסורים אלו באים כולם תחת הכותרת: "כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו"^{כו}, ודברי הרמב"ם מבארים לנו מדוע:

נשים המסוללות זו בזו – אסור, וממעשה מצרים הוא שהוזהרנו עליו, שנאמר: "כמעשה ארץ מצרים לא תעשו", אמרו חכמים: מה היו עושים? איש נושא איש ואישה נושא אישה, ואישה נישאת לשני אנשים.^{כז}

לא זו בלבד שהיו המצרים שטופים בזימה עד להרס גמור של התא המשפחתי, אלא שרצונם היה להשחית גם את מחנה ישראל באופן דומה עד כדי טשטוש הזהות הנשית והגברית.^{כח}

^{כה} שמות יב לג.

^{כו} ויקרא יח ג.

^{כז} איסורי ביאה כא: ח.

^{כח} עיין בשמונה קבצים א: תקיד, שם כתב הרב זצ"ל על טשטוש הזהות בין גברים לנשים: "כל קלקולי החיים באים, ועל כל פנים רבים מהם, מזה שהאיש רוצה ללבוש בגדי אישה, לגדול מאליו כצמח השדה, במובן הרוחני והמעשי, והאישה חפצה ללמוד ולכבוש. יבואו ימים ויכיר העולם את עוותתו, ויחזיק כל מין

זאת מניין? אומרת הגמרא במסכת סוטה:

"את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך"^{כט}. אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: שהיו מחליפין מלאכת אנשים לנשים ומלאכת נשים לאנשים.^ל

ומבאר רבי יוסף חיים זצ"ל בספרו "בן יהוידע":

"מחלפים מלאכת אנשים לנשים" – צריך לדעת מאי נפקא להו מזה. ונראה לי בסייעתא דשמיא [ד]גיבול הטיט, שהוא מלאכת אנשים, גוזרים שיעסקו בו הנשים, וזה קשה מאוד, כי המגבל צריך לחשוף זרועותיו וגם לשאת ולהגביה בגדיו למעלה מן הארכובה, כדי שלא יתלכלכו, ועסק זה הוא בושה גדולה לנשים לעשותו, וגנאי גדול להם. והם היו מכריחים את הנשים בזה, כדי להכשיל האנשים בהם בעבירה...^{לא}

מטרתם של המצרים בשיעבוד יוצא דופן זה הייתה לקעקע את מוסד המשפחה הישראלית ולהביא לפריצת חומות הצניעות הטבעית הישראלית, שניקרה את עיניהם. לתכלית זו כיוונו גם בעצם קושי השיעבוד, שנועד לצמצום הילודה הישראלית – הנושא שסביבו מתרקם התא המשפחתי מראשיתו. רואים, אם כן, שהניסיון לטשטש את ההבדלים בין האנשים לנשים גורם למיעוט ילודה, ודבר זה קורה גם היום. אמנם כנגד גזרות אלו, וחרף הקשיים העצומים, לא נסוגו ישראל מטבעם המקורי.

לא לחינם מאופיין חג הפסח כחג משפחתי מאוד, שבו מסבים כל ישראל סביב זבח הפסח, "שה לבית אבת שה לבית"^{לב}. משפחה – משמע: כל אחד יודע מי אמו, מי אביו. מתוך כך שורה השכינה, מתוך כך באה הקדושה, מתוך כך זוכים לגאולה ולשמחת החג. וכדברי מרן הרב זצ"ל:

אצל העמים האחרים, אין המשפחה יסודה של האומה, אין המשפחה קבועה ועמוקה כל כך כמו שהיא בתוכנו. ומטעם זה הם אינם נרתעים כל כך מפני הבדקים שבחיי המשפחה, ולא יסבלו כל כך מפני תוצאותיהם בחיי האומה.^{לג}

במידתו, ואז יהיה לנו מין אנושי ממוזג, שהטבע הבריא כשהוא לעצמו מצד האם, והופעת רוח הפועל והמחפש מצד האב, שניהם כללו את יופיו".

^{כט} שמות א יד.

^ל סוטה יא, ב.

^{לא} בן יהוידע, שם. ולאידך גיסא כתב: "ועוד מחלפים 'מלאכת נשים לאנשים', שיש מלאכות שצריך להם אריכות רוח, כגון שיש קוצים קטנים מעורבים בעפר, שהם קטני קטנים, וגוזרים עליהם שיבררו אותם מן העפר בידיים, ולזה העסק צריך אריכות רוח להעוסק בו, וטבע האנשים שיש להם קוצר רוח וקצים מאוד מעסק זה, אבל הנשים טבען שיש להם אריכות רוח, ואין קצים כל כך בעסק זה וכיוצא בו...".

^{לב} שמות יב ג.

לא כן אצלנו, אלא:

המשפחה היא לנו יסודה של האומה... המשפחה שלנו היא לנו קדושה בצורה הרבה יותר עמוקה ממה שהיא בכל העולם המודרני, וזהו היסוד של אושרה וכבודה של האישה בישראל.

על כן ברור מדוע נצטוונו לחוג את החג שבו נעשינו אומה בחיק המשפחה הקדושה.

בשכר נשים צדקניות ונשיות

בהקשרים אלו מציינים חז"ל לשבח בעיקר את הנשים. "אחת הייתה ופרסמה הכתוב" – ואף מעשה זה באונס היה. שאר הנשים – "גן נעול אחתי כלה". במסכת סוטה, באותו דף עצמו שבו נדרש עניינה של עבודת הפרך כדלעיל, מביאה הגמרא את השבח הבא:

דרש רב עזרא: בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים. בשעה שהולכות לשאוב מים הקב"ה מזמן להם דגים קטנים בכדיהן, ושואבות מחצה מים ומחצה דגים, ובאות ושופתות שתי קדירות – אחת של חמין ואחת של דגים – ומוליכות אצל בעליהן לשדה, ומרחיצות אותן, וסכות אותן, ומאכילות אותן, ומשקות אותן, ונוזקות להן בין שפתיים, שנאמר: "אם תשכבון בין שפתים וגו'"^{לד}.

באותו שדה שבו ביקש פרעה להזיל את הנשיות היהודית ולהפוך אותה לכלי למטרותיו המושחתות^{לה}, ובאותם תנאים מזעזעים המובילים נשים לעתים למכור את גופן על מנת לשרוד, הוכיחו נשות ישראל הצדקניות במסירות נפש את כוחה של נשיות אמיתית, טהרה ישראלית וקדושה יהודית, המשמשות לבניין ולא לחורבן, להולדה ויישוב העולם ולא להשחתה וריק. וכנגד מחשבת פרעה שרצה להרוס את המשפחתיות בעם ישראל על ידי ניוולן וכיעורן של הנשים היהודיות, ובכך למנוע את הילודה באומה, מציינת הגמרא בסמוך שהנשים היהודיות במצרים עשו בדיוק את ההפך: הן שמרו על נשיותן, התייפו והתקשטו, אך לא למטרות זימה וזנות (כדרך כל מצרים) אלא בכדי להזדקק לבעליהן בקדושה על מנת להרבות את הילודה במשפחה היהודית.

^{לה} מאמרי ראייה, עמ' 192.

^{לד} סוטה שם.

^{לה} ועיין ברמב"ן לבראשית יב י (ד"ה ויהי רעב בארץ), שמאותה סיבה רצה גם פרעה להרוג את הזכרים בישראל, בכדי שהנשים תהיינה מופקרות למצרים (ע"פ שמות רבה א: כב בדרשתו על הפסוק "וכל הבת תחיון" (שמות א כב) – "מה צורך פרעה לקיים הבנות? אלא כך היו אומרים: נמית הזכרים וניקח הנקבות לנשים, לפי שהיו המצרים שטופים בזימה").

משבאנו לכאן, אפשר שנאמר שכל עצמה של קדושת הבכורה המחייבת פדיון^ל, ויותר מכך – של עצם קדושת היהדות (מיהו יהודי), לא נתלתה בגוף האישה^ל אלא מטעם זה: להיות לאות ולעדות על זכותן ועל עצמתן של נשות ישראל, שקדושת המשפחה וטהרתה טבועה בעומק נשיותן ושזכו להטביע תכונה זו בכל היוצא מרחמן^ל.

כך כתב מרן הרב זצ"ל:

התחלת הלידה היא הנותנת את הכוח להצביון של מהות הלידה, את תוארה הפנימי הספוג בה, שמתגלה אחר כך בתכונה ידועה בכל העתיד להיוולד אחר כך. וזאת היא צורת קדושת ישראל, שמתפשטת מראשית הלידה על כל הבאים לצאת לאוויר העולם מכוחה של הלידה. "פטר כל רחם מבני ישראל"^{לט}.

רחם הוא לשון רחמים, שהרי האם היא הנותנת ליילוד את הרחמים ואת החום. התינוק עטוף כולו בחום של אמו טרם צאתו לעולם. זוהי האמא היהודייה, היא אבן היסוד של המשפחה והיא התשתית של כל חינוך ילדני.

כידוע עמרם חידש את מצוות הנישואין עוד במצרים^מ. זו אושיות הבית היהודי כנגד התרבות המצרית המתירנית. בעם ישראל הזוגיות כרוכה במשפחתיות (ילודה). אין אישות בלא ילודה ואין ילודה בלא נישואין. כדברי רש"י על הפסוק "על כן יעזב איש את אביו ואמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד"^{מא}, שעל ידי הוולד נעשה בשרם אחד. וכדברי המהר"ל^{מב}, המבאר זאת בכך שלאדם יש ייחוס, שנקרא פלוני בן פלוני, ולכן נקרא "והיו בשר אחד", מה שאין כן בחיות ובבהמות שאין להן ייחוס.

^ל שראשיתה אף היא במכת בכורות: "פטר כל רחם... לי הוא" – לעצמי קניתי, על ידי שהיכיתי בכורי מצרים" (שמות יג ב וברש"י).

^{לז} שרק הנוולד מאם יהודייה הנו יהודי, ורק "פטר כל רחם" – בכור לאמו – מחויב בפדיון.

^{לח} לאור זאת יובן גם מדוע בכורות הלויים פטורים ממצווה זו, שכן שבט לוי לא היה בשיעבוד וממילא נשותיו לא עמדו באותו ניסיון קשה.

^{לט} עולת ראיה ח"א עמ' לו, ד"ה פטר כל רחם בבני ישראל.

^מ עיין רמב"ם הלכות מלכים ט: א: "ובמצרים נצטווה עמרם במצוות יתרות". וראה ספר הליקוטס (מהד' שבת פרנקל) עמ' שסה בשם המהר"ץ חיות ד"ה "ומה שכתב רבנו ובמצרים נצטווה עמרם במצוות יתרות", וכן בחידושי מהר"ץ חיות לסוטה יד, א ד"ה "מלמד שעשה לה מעשה ליקוחין".

^{מא} בראשית ב כד.

^{מב} גור אריה, שם.

מדוע תענית ולא יום טוב?

נשוב להתחלה, לדברי הטור: "גרסינן במסכת סופרים: 'הבכורות מתענין בערב פסח', והטעם: זכר לנס שניצולו ממכת בכורות". לכאורה ייפלא: מדוע תענית? ראוי היה לתקן יום טוב לבכורות, שנעשה להם נס מפורסם וגלוי וניצלו ממוות לחיים?

שאלה זו שאל החתם־סופר, והשיב:

וטעם תענית הבכורים נראה לי כמו תענית אסתר, שנהגו מפני שקבלה בידינו שביום מלחמת עמלק התענו אבותינו, ואנו נוהגים כן אחריהם לעולם, כן נראה שבלי ספק בערב פסח מצרים התענו הבכורים שלא ימותו בלילה בעוונם עם המצרים, וכל אב התענה בשביל בנו הקטן שלא ייענש בעוון אביו, ואנו נוהגים כן אחריהם לזכר עולם.^{מג}

אף בנו הדברים אמורים, "בימים ההם בזמן הזה". אין לנו ספק בזכותנו הפנימית, הטבועה בנו מדורי דורות – מורשת אבותינו ואמותינו הקדושים והטהורים. מתוך כך, אין לנו ספק גם שהגאולה השלמה בוא תבוא במלוא אורה ותפארתה. ועדיין, הלב יודע שיש מקום להתענות, ומנגד אין מקום לשבת בחיבוק ידיים. אפשר שחלק מזכותם של ישראל הוא גם שאין הם מניחים אותה כמובנת מאליה, אלא נלחמים עליה בעוז בכל דור ודור.

אתגרים רבים מוצבים לפתחנו, הן בתוך הבית פנימה – בהצלחת החינוך לצניעות ולקדושת המשפחה בכל בית פרטי; הן במרחב הציבורי, במה שהעין רואה והאוזן שומעת "בלכתך בדרך"; ובפרט בקדושת מחנה ישראל – הלא הוא צבא ההגנה לישראל, שהתורה מדגישה באופן מיוחד את החובה לשמור על קדושתו וטהרתו: "ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך"^{מז}. כשמתבוננים בעניין זה כפי שהוא, מבלי לטשטש את חומרתו, מבינים שמדובר בפיקוח נפש של ממש^{מח}.

ממילא, יש ויש מקום לתענית, לתפילה ולמסירות נפש על הוספת קדושה וטהרה בכל התחומים, וכשם שבשכר נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים – כן בשכר נשים צדקניות ייגאלו ישראל וייושעו תשועת עולמים במהרה בימינו, אמן.

^{מג} חידושי החתם־סופר, פסחים קח, א.

^{מז} דברים כג טו.

^{מח} שהרי הרמב"ן בהוספותיו לספר המצוות לרמב"ם, המצווה האחת־עשרה, כתב שכמו שגילוי ערווה הוא מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה, אף כל מעשה שגלו עליו כנענים מסלק את השכינה מישראל, ובמחנה הצבא בישראל יש להישמר מכל דבר רע ביתר שאת בכדי שלא ייגרם סילוק השכינה מהמחנה, וזה יגרם שייפלו מישראל בחרב במלחמה ובכך ייגרם חילול ה' ויתייקר שם עבודה־זרה בעיני אויבינו, עיי"ש. אם כן ברור שקדושת המחנה היא פיקוח נפש של חיילי ישראל!